

Vad är grönstruktur i staden?

– om att analysera ett stadsbyggnadselement

Karl Lövrje

Vilka områden, ytor och objekt i stadsmiljön avses när begreppet grönstruktur används? Hur analyserar man denna urbana del som ett integrerat stadsbyggnadselement? Det är några frågor som jag har reflekterat över i ett arbete på Institutionen för landskapsplanering Alnarp vid Sveriges lantbruksuniversitet, om grönstrukturen som identitetsskapande stadsbyggnadselement.

Orsaken till att jag ställer dessa frågor är att begreppet grönstruktur på en relativt kort tid, sedan dess introduktion i början av 90-talet, givits en betydande position i kommunal stadsplanering, i översiktsplaner och i grönplaner i Sverige.¹ En liknande utveckling verkar ha skett i andra nordiska länder.² Genom begreppet har gröna värden i stadsmiljön, ofta sammanfattade som ekologiska, kulturella och sociala funktioner, uppmärksammas på ett nytt och relativt framgångsrikt sätt. Behovet av metoder för att analysera grönstrukturen är emellertid stort i många kommuner, framför allt när man kommer in på kulturella aspekter och trädgår-

dar, parker och naturområdets roll som stadsbyggnadselement. Ett problem är att grönstruktur både som planeringsbegrepp och analytiskt begrepp är långt ifrån entydigt med många tolkningar, vilket bland annat ett nordiskt seminarium om grönstruktur på Alnarp våren 1999 visade.³

Jag avser här, för att visa på begreppets inneboende komplexitet, att problematisera begreppet grönstruktur med syfte på dess spatiala identitet i den urbana miljön och sedan reflektera över några konsekvenser det kan få för analyser och beskrivningar av trädgårdar, parker och naturområden som integrerade delar i städer.

Begreppstolkningar

Att analysera den urbana grönstrukturens betydelse, till exempel med hjälp av GIS, geografiskt informationssystem, ställer flera frågor om grönstrukturbegreppet på sin spets. Relaterar begreppet till en fysisk realitet och vad för något i staden omfattas i så fall? Andra frågor är om en struktur överhuvudtaget vara ett stadsbyggnadselement och om den kan utgöra ett objekt i

sig eller ett samlingsbegrepp för en typ av objekt?⁴

Syftet med begreppet när det lanserades var, förutom att skapa ett samlingsbegrepp för gröna ytor och områden som parker, trädgårdar, kyrkogårdar, naturområden med flera, också att betona ett strukturellt perspektiv på dessa element i den urbana miljön. Grönstruktur skulle fungera som ett gränsöverskridande analysbegrepp och därmed överbrygga exempelvis administrativa gränser vid analyser av till exempel biologisk mångfald.⁵ Ser man på användningen idag, i grönplaner och grönstrukturplaner och i dagligt tal, är dock intrycket att grönstruktur främst används som en benämning på ett utsnitt av den urbana miljön, som ett samlingsbegrepp för en typ av gröna företeelser i staden. Den innebörden av begreppet skiljer sig inte så mycket från begrepp som stadsgröniska och stadens natur, som i detta fall kan betraktas som mer eller mindre synonyma med grönstruktur.

Betonar man däremot en strukturell dimension med begreppet grönstruktur, kan det ses som funktionella sammanhang mellan olika objekt, ytor eller områden, samt mellan dessa och övriga staden med sina invånare. En betoning på struktur kan också innebära att grönstruktur betraktas som ett specifikt mönster i den urbana miljön med en specifik fördelning, mängd och utseende. Ett annat perspektiv innebär att anlägga ett grönstrukturellt perspektiv på hela staden och fokusera på gröna funktioner vart än de förekommer. På så sätt kan man resonera om olika gröna värden utan att problematiken med vad man menar med grönstruktur i den urbana miljön överskuggar diskussionen. Det kan helt enkelt vara en underordnad fråga vilket vissa planerare också hävdar.

Grönstruktur kan om det betraktas som ett objekt i sig eller en samling av likartade objekt, lätt förstås som ett fysiskt stadsbyggnadselement. Ses det enbart som funktioner och samband utan koppling till en viss typ av urban miljö blir det genast mer komplicerat att prata om ett element i staden. Att betrakta grönstruktur som en (stads)struktur medför, som jag ser det, att man inte kan undvika att koppla en fysisk identitet i den urbana miljön till specifika strukturella fenomen. Det är klart att grönstruktur kan utgöras av en uppsättning funktioner som kopplas till olika fysiska objekt beroende

på vilken funktion som står i centrum i diskussionen. Dock är det mycket sällan begreppet enbart används på detta sätt och hittills, menar jag, har en underförstådd spatial avgränsning varit påtaglig i debatten om grönstruktur. Man kan dock konstatera att relationen mellan objekt och struktur sällan diskuteras i kommunala grön- och grönstrukturplaner.

Jag kommer här inte att vidare fördjupa mig i tolkningar av begreppet utan utgår från att grönstruktur inte kan vara frikopplad från en urban verklighet. För att vara ett meningsfullt begrepp och ett begrepp för urbana analyser, måste grönstruktur åtminstone på något sätt relatera och hänvisa till en fysisk verklighet, det vill säga en specifik spatial identitet i den urbana miljön. En tydlig spatial beskrivning är troligtvis också en förutsättning för att utveckla en strukturell dimension hos begreppet. Det är detta utsnitt av stadsmiljön som jag här uppehåller mig kring samt problematiken kring dess avgränsning. Jag kommer här heller inte fördjupa mig i vad spatial identitet är i denna framställning, utan hänvisar till miljöteoretiker som Edward Relph och Kevin Lynch. I Sverige har identitetsbegreppet kopplat till platser och fysisk verklighet uppmärksamats av Finn Werne och Ingrid Järnefelt.⁶

Spatiala beskrivningar

Hur har man då i Sverige definierat grönstruktur som spatial kategori och utsnitt i den urbana miljön? På vilket sätt har man avgränsat denna del av stadsmiljön? I förarbetena inför revideringen av 1987 års svenska plan- och bygglag i mitten av 90-talet, SOU 1994:36, sägs att

Med grönområden i och i anslutning till tätorter avses all mark som inte är bebyggd eller hårdgjord, således skogs- och andra naturområden, parker, alléer, trädgårdar, gårdar till flerbostadshus, kyrkogårdar, vägimpediment m.m. Ibland används grönstruktur som samlande begrepp för dessa grönområden.⁷

I en mer vittgående bilaga till utredningen som specifikt behandlar grönstruktur i städer och tätorter, konstaterar utredarna att begreppsbildningen är utvecklade för detta system av grönska, mark och vatten och dess olika funktioner i tätorterna. Men man menar

ändå att grönstrukturen omfattar inte bara de synliga delarna av det växande ovan mark, även själva marken och markprofilen, det hydrologiska systemet i marken och vattenområden ingår.⁸ I ett populariserat utdrag av bilagan, som fått större spridning till kommunala planerare än det statliga delbetänkandet, definieras grönstruktur mer explicit:

Grönstruktur är ett samlingsbegrepp som innefattar allt grönt och all obebyggd mark i städerna och i deras omgivning. Här ingår såväl parker som bostadsgårdar, kyrkogårdar, koloniområden, vägrenar och privata trädgårdar. Det är helheten och sambanden i detta system av grönska som är det viktiga.⁹

Andra som utgår från definitionen i SOU 1994:36 är landskapsarkitekten Elisabet Lundgren Alm i sin licentiatavhandling om stadsgrönskans historiska utveckling och professor Clas Florgård i en artikel om grönstruktur och uthållig utveckling.¹⁰ Lundgren Alm kommenterar att en svårigheten med grönstrukturdefinitionen är att den betonar ytor i staden som konventionellt betraktas som gröna men inte andra stadselement som kan vara beklädda med vegetation till exempel husväggar och tak: "Själva ordet "grön" kan alltså förleda till att enbart se till de "konventionella" gröna ytorna. En intellektualisering av "grönt" kan vara ett sätt att analysera detta."¹¹ Florgård menar att grönstruktur är mer än grönytor och hänvisar till definitionen i SOU 1994:36 och tillägger:

Den största skillnaden mellan grönstruktur och grönytor är att även privata trädgårdar, industriområdets vegetationsbeklädda ytor osv. ingår i grönstrukturen.¹²

I landskapsarkitekt Ulla Berglunds doktorsavhandling Perspektiv på staden natur från 1996, utgår definitionen huvudsakligen från det som inte är bebyggt i staden. Föremålet för forskningen är egentligen stadens utemiljö, men eftersom det gröna spelar så stor roll för vanliga människor enligt Berglund, är det relevant att fokusera på naturen i staden. Hennes erfarenhet är att den vanlige människan kallar parker och trädgårdar för natur. Hon betonar att begreppet natur i avhandlingens resonemang inte handlar om det som av många utbildade planerare, särskilt dom som är inriktade på

landskap och trädgård, betecknar som något orört. Hon försöker inringa begreppet stadens natur med att det omfattar

...såväl den "gröna", levande naturen som geologin och landskapets former, såväl som vattnet som är livets källa som solstrålningen och vinden som uttrycker naturens kraft.

Den spatiala urbana verklighet som Berglund åsyftar utgår från ett naturbegrepp vilket, konstaterar hon, är så stort och mångtydigt att det vore en fåfång ambition att försöka ge det en allmängiltig definition. En tolkning skulle kunna vara att det snarare handlar om naturtillstånd eller det som symboliserar natur än vissa specifika objekt eller element i den urbana miljön. I avhandlingen talas det dock på ett konkret plan om trädgårdar, bostadsgårdar, anlagda parker och naturområden men också om gator och torg. Begreppet grönstruktur förekommer tidvis hos Berglund som emellertid verkar föredra stadens natur vilket stämmer bättre med allmänhetens språkbruk.¹³

En definition som är något annorlunda än de ovan beskrivna är landskapsarkitekterna Ann-Margreth Berggren-Bärrings och Patrik Grahns i deras forskning om grönstrukturens betydelse för organiserade grupperns användning av tre svenska städers parkytor.¹⁴ I deras definition av begreppet grönstruktur betonas i hög grad den strukturella dimensionen och grönstrukturen som mönster men också kvaliteten:

Med 'grönstruktur' menas utbudet av grönområden i en enskild tätort, såväl till total sammanlagd yta som till antalet områden, var de ligger och fördelningen av dessa områden på skilda storlekskategorier. Det innefattar också kvaliteten på grönytorna avseende hur dessa upplevs.¹⁵

Men grönområde menar författarna kommunal parkmark, kyrkogårdar idrottsanläggningar, landstingets sjukhusområden, tätortsnära natur, skolgårdar, torg, gågator, etc. "...kort sagt de områden som människor i denna studie uppfattar som rekreativmark."¹⁶ Av förklarliga skäl ingår inte privata ytor typ villaträdgårdar i beskrivningen. Författarna undviker, till skillnad från andra, att prata om icke bebyggd och hårdgjord

mark.

Till denna samling av definitioner tillkommer ett relativt stort antal i kommunala översiktsplaner, grön- och grönstrukturplaner.¹⁷ En bedömning är att de flesta tar utgångspunkt i SOU 1994:36 och sällan avviker från ovan nämnda definitioner med undantag av Berggren-Bärring & Grahns beskrivning. Man utgår generellt från att grönstruktur omfattar all obebyggd mark, all icke hårdgjord, vegetation, samt trädgårdar och bostadsgårdar, parker, naturområden, etc.

Olika motiv ligger givetvis bakom ovanstående definitioner vilket påverkat hur tydligt man beskrivit denna del av staden. Berglund har den mest fria skildringen, medan i Berggren-Bärring & Grahns arbete som omfattar betydande GIS-analyser, definieras denna del av den urbana miljön, av nödvändiga skäl mer pragmatiskt och tydligt.

Utgångspunkter

Det intressanta i ovanstående exempel är inte hur man väl man lyckats definierat grönstruktur som spatialt utsnitt i staden. Snarare ska exemplen visa på vad i den urbana miljön som är den spatiala förutsättningen eller utgångspunkten för begreppet grönstruktur? I beskrivningarna av begreppet verkar man generellt utgå från två spatiala identiteter i den urbana miljön. En som man kan kalla det obebyggda respektive en som kan sammanfattas som gröna koncept. Jag ska här försöka beskriva dessa spatiala identiteters egenheter.

det obebyggda	gröna koncept
all vegetation	trädgårdar
det ej hårdgjorda	parker
det ej byggda	kyrkogårdar
natur	naturområden
omland	m.fl.

Tabell 1. Definitionen av grönstruktur kan kopplas till två spatiala identiteter i den urbana miljön.

Den spatiala identiteten det obebyggda betonar markytans beskaffenhet genom att urskilja all ej hårdgjord mark i den urbana miljön oavsett ägo- och förvaltningsgränser. Dock handlar det i grund och bot-

ten om att exploaterad mark visa sig vara hus och vägar och oexploaterad mark som både naturområden såväl som trädgårdar och parker. Det nuförtiden inte så ofta använda begreppet friyta har liknande innebörd. Den potentiella möjligheten för vegetation att etablera sig och växa på dessa ytor och områden är centralt för identiteten den obebyggda. Marken är jungfrulig eller ursprunglig. Det rör sig mycket sällan om opåverkad natur, utan i regel rester av ett befintligt landskap runt staden, till exempel jordbruks- eller skogsmark. Relationen till omgivande land hos det obebyggda är stark. Det obebyggda är snarare en del av omgivande landskap som sträcker sig in i det urbana än en del av staden.

Den andra spatiala identiteten som jag menar man möter i definitionerna, gröna koncept, inbegriper kulturellt formulerade objekt, ytor och områden i staden, ofta präglad av mer eller mindre hävdad och gestaltad vegetation. Det kan vara parker, trädgårdar, kyrkogårdar, som också innehåller hårdgjorda ytor och mindre byggnader. Dessa gröna koncept är ofta avgränsade och namngivna vilket också gäller många naturområden, frilufts- och rekreationsområden. De gröna koncepten är ofta planerade och uppbyggda med entréer, gångar eller stigar. Här inbegrips också de arkitektoniska rum som grönskan bildar. De är intimt förknippade med och tillkomna i samband med stadsutvecklingen och har en stark relation till den urbana miljön i övrigt. Trädgårdar är till exempel en naturlig del av fastigheten och villaområdet, bostadsparken och stadsparken har en tydlig relation till bostadsområdet respektive staden i sin helhet.

De två spatiala identiteter överlappar på det stora hela varandra – men de kan inte helt och hållet ersättas av varandra. I enstaka fall motsäger de varandra. Identiteten det obebyggda fäster inte vikt vid vegetationens historiska och kulturella bakgrund. Intentioner, när och hur objekten, ytorna och områdena har kommit till, blir oväsentliga för denna spatiala avgränsning. Arkitektoniska aspekter, som genererad platsbildning, rumslighet och relation till övriga staden beaktas inte. (I det engelska begreppet green space finns en högre grad av rumslig dimension.) Det gäller inte heller hårdgjorda gång- och cykelvägar, min-

dre byggnader m.m. i trädgårdar samt parker eller torg och gågator, som många gånger också omfattas av grönstrukturbegreppet. Designade trädgårdar, parker och prydnadsrabatter anses utifrån denna avgränsning vara lika obebyggda som naturområden, ruderatmark och impediment. I identiteten gröna koncept ingår inte alla vegetationsbeklädda områden i våra städer. Inte heller restytor, områden utan namn och beteckningar och de som är okända för invånarna. En stor del av stadens grönska hittar man på anonyma remsor och övergivna ytor men också på tak, fasader, trottoarer m.fl., vilka inte traditionellt förknippas med gröna platser och objekt som trädgårdar, parker kyrkogårdar och naturområden. Gröna koncept missar vegetation som inte motsvarar någon kulturell föreställning om gröna platser eller objekt hos betraktaren eller invånarna.

I flera av de beskrivna definitioner exemplifieras all icke hårdgjord mark med företeelser som trädgårdar, parker och kyrkogårdar etc. Förutom att de två olika spatiala identiteter i den urbana miljön blandas i beskrivningarna, exemplifieras och likställs det obebyggda med gröna koncept. Det som omfattar natur, omland, ursprunglig och oexploaterad mark inbegriper trädgårdar, parker och kyrkogårdar, ibland även torg och gågator. De båda identiteten används för att täcka in en helhet vars minsta gemensamma nämnare återstår att formuleras.

Integrerande och separerande synsätt

De två skilda spatiala identiteterna som jag menar ligger till grund för grönstrukturbegreppet kan ytterligare förtydligas med hjälp av olika begreppspar som har sin grund i föreställningar vi har om denna del av den urbana miljön. Det ligger nära till hands med begreppen natur och kultur som förklaringsmodell. Som tidigare nämnts är dock sällan något av den obebyggda och ej hårdgjorda marken jungfrulig och opåverkad natur, framför allt inte i städer som ligger i åker- och slättlandskap. Ett annat begreppspar som illustrerar de två spatial identitet som ligger till grund för grönstrukturbegreppet är bakgrund och figur, där byggda element som trädgårdar, parker och kyrkogårdar men också hus och vägar kan betraktas som pappersbitar på ett vitt ark som i sin tur representerar den ursprungliga obebyggda marken. Ur ett stadsbyggnadsperspektiv är det kanske intressantare att det obebyggda tydligt kan kopplas till ett separerande perspektiv på grönstruktur i urban miljö. Den spatiala identiteten gröna koncept kan, av framför allt av skäl som har med den historiska stadsutvecklingen att göra, i sin tur bindas till en mer integrerad syn på grönstruktur i staden.

Just distinktionen mellan stadsgrönskan som integrerat respektive separerat stadsbyggnadselement har på ett intressant sätt aktualiserats i den svenska diskussionen om grönstruktur av Elisabet Lundgren Alm som i sin licentiatavhandling (1996) framför allt behandlar grönstrukturens och stadsgrönskans historiska ut-

Aspekter	Grönstrukturen separerad från stadsmiljön	Grönstrukturen integrerad med stadsmiljön
fokuserade samband	interna	externa
utseende och form:	homogen	heterogen
relation till bebyggelse:	bakgrund till, skild från	del av
relation till det urbana:	opposition mot	del av
beskrivs som:	mönster, struktur, tråd	objekt, platser, kulturella företeelser
användbar skala:	övergripande, hel stad	stadsdel och kvarter
tongivande funktioner:	ekologiska/sociala	sociala/kulturella/stadsekologiska
exempel på begrepp:	stadsgrönska, grönstruktur, stadens natur	trädgård, park, kyrkogård, allé
begreppet omfattar:	ett objekt	flera objekt
associerande begrepp	natur, land	kultur, stad

Tabell 2. Exempel på hur ett integrerande respektive separerande perspektiv på grönstruktur relaterar till urban miljö.

veckling till ett självständigt stadsbyggnadselement. Hon tar avstamp i diskussionen om hållbar stads- och samhällsutveckling främst utifrån ett ekologiskt bärkraftsperspektiv. En huvudtes är att begreppet grönstruktur riskerar att ställa stadens grönska i motsats till staden i övrigt och därmed hindra en sådan utveckling.¹⁸

Att föra fram det integrerade perspektivet på grönstruktur i detta sammanhang innebär dock inte att man kommer ifrån att urskilja en specifik del i den urbana miljön innebär en separerande handling i sig. Grönstruktur är på ett övergripande plan ett separerande begrepp genom att det identifierar en specifik del i den urbana miljön. Däremot kan sättet man analyserar, beskriver och diskuterar detta urbana avsnitt till exempel i kommunala grönplaner göras mer eller mindre präglad av ett integrerat respektive separerat förhållningssätt. Medvetenheten om de olika identiteterna det obebyggda och gröna koncept tror jag här är viktig.

Perspektiven integrerat och separerat kan man se som två skilda och övergripande förhållningssätt vid planering och analys som rör relationen mellan stadens gröna områden, ytor och objekt och den urbana miljön i övrigt. I diskussioner om grönstrukturens funktioner tenderar ett perspektiv som separerar vegetation, trädgårdar, parker, kyrkogårdar, naturområden etc. från resten av stadsmiljön, att framhålla övergripande egenskaper som skiljer grönstrukturen från övriga urbana element. De interna sambanden och grönstrukturen och dess delar som ett sammanhängande och homogent stadselement betonas.

Det separerande perspektivet får lätt till följd att grönstrukturen ses som något annat än stad eller som bakgrund till bebyggelse, snarare än som en del av bebyggelsen. Att betrakta all mark, även artefakter som trädgårdar, park, kyrkogård som oexploaterad, obebyggd och orörd mark är också ett tydligt uttryck för ett separerande perspektiv på grönstruktur. Fokusering på interna funktioner som ytors betydelse som spridningskorridorer för flora och fauna, förstärker också detta synsätt.

Ett integrerat perspektiv inriktar sig däremot på betydelsen av grönstrukturen och dess varierande egenskaper för funktion och uppbyggnad av kvarter, stadsdelar och städer. Eftersom likheter mellan de ingående elementen inte betonas i jämförelsen med andra stadselement är det lättare att betona grönstrukturens heterogenitet och brokighet. Att lyfta fram skillnader mellan grönstrukturens olika delar är betydelsefullt eftersom delarna ingår i urbana sammanhang på olika nivåer i staden.

Intressant är att grönstrukturen som separat fenomen framträder tydligast i en övergripande skala, på flygfoton och stadskartor. Skalan gör att lummig och organiskt formade vegetation skiljer sig tydligt från hårda och fyrkantiga element med raka linjer som hus och vägar. Dock upplevs i människans skala vegetation, planteringar, trädgårdar och parker i hög grad som integrerad med den övriga miljön. Vandrar man till exempel genom ett villaområde är buskar, gräsmattor och träd intimt sammanbundna med hus och garageuppfarter till en helhet som är självklar och integrerad.

Analys av grönstruktur som stadsbyggnadselement

Jag menar att det är viktigt klargöra de två perspektiven eftersom de kan innebära olika utgångspunkter för angreppssätt och metodval när grönstrukturen ska analyseras i staden. Viktiga aspekter som betonar separerad syn hos grönstrukturen handlar om t.ex. upplevelsen av parker och vegetation i sig, om naturvärden i parker och trädgårdar, spridning av flora och fauna, andel ej hårdgjord mark i förhållande till hårdgjord mark i städerna etc. Dessa aspekter tas ofta upp i kommunala grön- och grönstrukturplaner. I många grönplaner förekommer det beräkningar som skulle kunna betraktas som integrerat perspektiv. Ofta anges parkmarkens totala mängd i tätorten, men också uttryckt i antal kvadratmeter parkmark per invånare. I vissa grönplaner anges detta ner till stadsdelsnivå.¹⁹

Eftersom man kan säga att grönstrukturbegreppet i sig har en inneboende tendens att betona ett separerande perspektiv, medan ett stadsbyggnadsperspektiv rimligen borde handla om ett integrerat angreppssätt vill jag här lyfta fram några infallsvinklar och angrepp-

sätt som betonar trädgårdar, parker, naturområden etc som integrerade element i stadsbygden.

En forskningsansats utifrån ett mer integrerande perspektiv kan handla om att studera grönstrukturens och dess gröna koncepts betydelse för uppbyggnaden olika stadsmiljöer, det kan handla om kvarter, stadsdelar, och hela städer. Ansatsen har likheter med forskningsfältet stadsmorfologi eller urban morphology som i Sverige på sistone har diskuterats av professor Johan Rådberg med medarbetare på KTH. Inom stadsmorfologin ställs frågor om hur våra städer är uppbyggda, vilka olika slags bebyggelse består de av, vilka grundläggande stadstyper, bebyggelsestyper kan vi urskilja? Inom typomorfologin fokuserar man specifikt på stadstyper och bebyggelsestypers form. Grundläggande för den typomorfologiska metoden är att man betraktar staden som sammansatt av olika element och att man utgår från formen som typbildande, snarare än från funktionen. Det är ofta mer fruktbart att basera byggnadstypologier på formegenskaper, jämfört med funktionsegenskaper, eftersom formen på kvarter, gator och tomter är mer bestående än funktion som tenderar att skifta med tiden. Karakteristiskt är också att man inte betraktar byggnaderna som fristående element, utan de hänger samman med omgivande friytor och gator. Byggnader och gårdsyta bildar tillsammans ett (typologiskt) element. Forskningsfältet är ännu relativt outvecklat och tvärvetenskapligt vad gäller begrepp och metoder.²⁰ I de arbeten som presenterats baseras emellertid byggnadstypologier ofta på hustyper medan till exempel större parker inte tas med i beräkningarna.

Låt oss tänka tanken på en grön stadsmorfologiskt undersökning där t.ex. storleken på trädgårdar och bostadsgårdar eller utformningen av utemiljön är styrande för en topologisk beskrivning av staden. Också det som uppfattas som obebyggt bör tas med som en del i beräkningarna. Den morfologiska ansatsen kan överföras till studier av grönstrukturens betydelse i den urbana miljön förutsatt att man betraktar grönstrukturen som integrerad del av bebyggelsen. Relevanta frågeställningar är dels vilken roll grönstrukturen spelar för uppbyggnaden av olika stadstyper och urbana strukturer, dels hur den urbana miljön skulle kunna

beskrivas och typologiseras utifrån grönstrukturens form, typ och fördelning.

En början på en ansats där utbud, fördelning och distribution av grönstrukturen och dess delar i den urbana miljön analyseras är den tidigare nämnda Berggren-Bärrings & Grahns forskning om tre städers parkutbud kopplat till organiserade gruppers användning. De studerar bland annat antal parker, mängden parkmark samt formfaktorn kopplat till storleksklasser hos parker i tre fallorter.²¹ Grahn & Berggren-Bärring finner i sina undersökningar att andelen långsmala eller flikiga parker är större i Lund än i Uppsala och Västerås. Gemensamt för de tre städerna är att man bland de minsta parkytorna (<1 ha) hittar de som är mest koncentrerade och sammanhållna i sin form. Författarna menar att

Detta säger kanske något om vad vi uppfattar som grönyta. En alltför smal liten grönyta räknas kanske inte alls eftersom dess yta i kombination med form gör den oanvändbar.

Mest utbredd och flikiga parkytor hittades i areaklassen 5–10 ha i Lund och Västerås respektive klassen 10–50 ha i Uppsala.²²

Även om studien huvudsakligen kopplar formfaktorn hos parker och grönområden till användning och olika parkegenskaper kan mängden parkmark och formfaktor ha betydelse för en stads eller stadsdels identitet och karaktär. Exempelvis ger ett villaområde med stor del långsmala trädgårdar en annan karaktär än om de trädgårdarna är jämt fyrkantiga. Avstånden mellan enskilda hus och vägar påverkas m.m.

Ett annat forskningsfält, som en grön stadsmorfologi skulle kunna hämta metoder ifrån är landskapsökologin, som i strävan att bl.a. förstå biodiversitet, spridning och utbredning av växter och djur i landskapet, analyserar specifika områdets form, fördelning och distribution.²³

Ett integrerat perspektiv menar jag är att också betrakta grönstrukturen och dess delar som artefakter och betona "gröna" typologier och platsbegrepp som svarar mot traditionella kulturella föreställningar i stadsmiljön. Många grönplaner som producerats de senaste decennierna i Sverige har till exempel inte

identifierat och föreslagit vad i den urbana miljön som kan betraktas som park, trots att just detta begrepp är en av de mer centrala i planernas texter. Ett integrerat perspektiv bör tydligt klargöra skillnader mellan olika typer gröna element och därmed visa dess roll i förhållande till stadsdel, stad och stadsutveckling.

Avslutande reflektioner

Det kanske kan tyckas märkligt att behöva föra grundläggande resonemang om hur vi tolkar begreppet grönstruktur och vad begreppet relaterar till i den urbana miljön. Men slående är att detta inte har diskuterats i någon större utsträckning bland planerare, landskapsarkitekter och andra berörda professioner. Det är främst inom forskarleden som ett kritisk förhållningssätt kan skönjas.²⁴

Vad som åsyftas med grönstruktur är kanske för många en självklarhet. Är det, som Ulla Berglund menar, ett uttryck för en professions intellektualiserade värderingar att inte ta naturen i staden för given?²⁵ Under våren 1999 genomfördes i alla fall ett seminarium på Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp där ett 40-tal forskare och praktiker diskuterade grönstrukturfrågor.²⁶ Bland annat ventilerades just frågan vad grönstruktur är. Vad gällde de spatiala beskrivningarna förekom det en påfallande stor variation. En förklaring kan vara att grönstrukturbegreppet just är en konstruktion utifrån två relativt väsensskilda identiteter vilka ofta komplettera och överlappar varandra, men tidvis också spatialt motsäger varandra. Det bebyggda och gröna koncept representerar två skilda utgångspunkter vilka samsas under ett spatialt begrepp – grönstruktur.

Men förutom vetenskapligt behov av definition kan man även tycka att det av praktiska och demokratiska skäl är viktigt att politiker och planerare tydligt vet man refererar till när det pratas om grönstruktur i stadsmiljö, framför allt när begreppet huvudsakligen används som ett samlingsbegrepp för gröna områden och ytor. En förutsättning för t.ex. brukarinflytande, är att myndigheter använder ett språk som allmänheten förstår. Begreppet känns för många också ovant och språkligt svårt att ta till sig.²⁷

En annan tolkning av själva begreppsbildningen är att det är uttryck för något annat än en given fysisk och

spatial identitet i den urbana miljön. Gemensamt för grönstrukturen och dess delar är att de är yrkes- och sektorsintressen, det vill säga att de betraktas som "grönsektorns" arbetsfält, kompetens- och intresseområde. En av drivkrafterna bakom grönstrukturbegreppet har just varit att skapa ett begrepp för att värna vegetation, trädgårdar, parker och naturområde från andra tätortsintressen som olika former av exploatering.²⁸ Uppenbart är att begreppets mångtydighet och positiva laddning har gjort det framgångsrikt att föra fram gröna värden i kommunal planering. Frågan är om inte positiva associationer och begreppets metaforiska kraft har gjort att svaret på frågan om vad i den urbana miljön grönstrukturbegreppet avser tagits för givet.

Grönstrukturbegreppet kan, om det förhåller sig som ovan, betraktas som en konstruerad spatial identitet till skillnad från en spatial identitet som svarar mot en allmän uppfattning hos vanliga människor. Man kan här jämföra med distinktion som Finn Wernes tagit upp, den mellan intentionell och extentionell identitet. Den senare bottenar i folkligt skapade och förankrade föreställningar och är ett resultat av en process över lång tid, medan den intentionella identiteten är snabbt konstruerad av makthavare och inflytelserika aktörer. Samspel, klyftor och spänningar tenderar att uppstå mellan dessa två typer av identitet.²⁹ Det intressanta är inte grönstrukturbegreppet på ett övergripande plan är intentionellt, vilket är ganska uppenbart, utan att begreppet även är en konstruktion utifrån på två skilda spatiala identiteter, vilket sällan uppmärksammas.

Även om det finns tendenser till att kommunala planerare börjat intressera sig för trädgårdar, parker naturområdets betydelse just ur ett stadsbyggnadsperspektiv, dominerar ett separerande synsätt i dagens kommunala grönstrukturplaner. Lundgren Alm menar att urskiljandet av stadsgrönskan som självständigt och separat stadsbyggnadselement kan ses som en naturlig följd av stadsbyggandets historiska utveckling. Utvecklingen av den moderna stadsbyggnadskonsten som egen disciplin har haft betydelse där stadens gröna ytor blivit ett separat föremål för stadsplanernas intresse. En ökad professionalisering och därmed

specialisering av kunskaperna om hur stads grönska ska hanteras är också viktiga ingredienser. Hon menar att grönstrukturbegreppet bär en tydlig prägel av 1900-talets sätt att hantera problem i samhället – att isolera dem från varandra och sektorsvis försöka få bukt med dem. Också landskapsekologins framväxt under de senaste årtiondena har haft betydelse för begreppets utveckling.³⁰ Det är viktigt att påpeka att även om ett separerande synsättet vuxit fram under nittonhundratalets stadsbyggande, där stadsgrönska ju spelat en påtaglig roll, har med få undantag, vegetation, parker och grönska i sig varit målet för byggandet. Trädgårdar, parker och kyrkogårdar har tillkommit som ett resultat av stadsutvecklingen, integrerad med bebyggelse, spår- och vägdragningar.

Som tidigare noterats är att det alltså inte bara handlar om två separata fysiska företeelser som samlas under ett begrepp, grönstruktur, utan också att gröna

Karl Lövré, landskapsarkitekt, doktorand
Institutionen för landskapsplanering Alnarp,
SLU

är betydelsefulla.

Det finns dock idag, när stadsbyggandet står i mindre grad inför nybyggande och mer inför upprustning och förnyelse, ett stort behov för en fördjupad diskussion om metoder för studera betydelsen av vegetation, trädgårdar, parker och naturområden i den urbana miljö där grönstrukturbegreppet spelar en stor roll. Det finns dock uppenbara risker att en statiskt syn på grönstrukturen i förhållande staden i övrigt gör att vissa av dess mest centrala betydelser inte belyses i sin helhet. En utveckling av metoder såväl bland forskare som i kommunala grön- och grönstrukturplaner mot mer in-

koncept likställs med det obebyggda. Vad får detta för konsekvenser? Risken är att aspekter som intentioner, gestaltning och kultur reduceras och att skillnader mellan gröna objekt och ytor i staden inte kommer med i analyserna. Exempelvis talar Berglund om parker och trädgårdar som stadens natur, som ett övergripande begrepp för denna del av staden.³¹ Jag tror det är viktigt att gröna platsers olika historiska förutsättningar funktion och karaktär understryks i en lyckad analys av grönstrukturens som stadsbyggnadselement.

Man kan ifrågasätta om det är någon vits att diskutera grönstruktur på denna skalnivå. Att begreppet är kopplat till en översiktlig planering. (Många planerare menar också att grönstruktur är mest användbart i en större övergripande skala.³²) Men uppenbart är att grönstrukturbegreppet utger sig för att diskutera och analysera både ekologiska, kulturella och sociala aspekter, varav många kommer till uttryck i en skala där mindre ytor, trädgårdar, parker och även enskilda träd,

tegrerande angreppsätt är nödvändigt.

Noter

1. Grönstruktur introducerades enligt Lundgren Alm (1999) i officiellt svenskt sammanhang 1992 i Storstadsuppdraget (Boverket 1992). I utredningen om förändrad plan och bygglag 1994 (SOU 1994:36) föreslogs att begreppet skulle tillämpas i lagstiftning och som planeringsverktyg.
2. Se t.ex. Thorén & Nyhuus 1994.
3. Inst. f. landskapsplanering Alnarp, SLU/Movium 1999.
4. Se Bucht & Persson 1995, s. 6.
5. Bucht 1998.
6. Werne 1987, Järnefelt 1999. Den senare gör en utförlig jämförelse mellan Lynch och Relphs beskrivningar av identitet.
7. SOU 1994:36, s. 91.
8. SOU 1994:36, bil. 3, s. 1.
9. Bucht & Persson 1995, s. 8.
10. Lundgren Alm 1996, Florgård 1999.
11. Lundgren Alm 1996, s. 5.
12. Florgård 1999, s. 136.
13. Berglund 1996.
14. Berggren-Bärring & Grahn 1995, den förstnämndes licentiatavhandling.
15. Berggren-Bärring & Grahn 1995, s. 4.
16. Berggren-Bärring & Grahn 1995, s. 4.

17. T.ex. Helsingborg 1995, Botkyrka 1996, Umeå 1998, Hellqvist 1998.
18. Lundgren Alm 1996.
19. Se t.ex. Värnamo 1990, Helsingborg 1994.
20. Rådberg & Friberg 1996, s. 9–17, se även Rådberg & Johansson 1997.
21. Grahn & Berggren-Berring 1995, s. 235.
22. Grahn & Berggren-Berring 1995, s. 237.
23. Forman & Godron 1986.
24. Se Lundgren 1996, Lindholm 1999.
25. Berglund 1996.
26. Inst. f. landskapsplanering Alnarp, SLU/Movium 1999.
27. I rådande Plan och bygglag (PBL) i Sverige, väljer man att prata om gröna strukturer och inte om grönstruktur.
28. Bucht & Persson 1995, s. 45.
29. Se Werne 1997.
30. Lundgren Alm 1996.
31. Berglund 1996.
32. Lundgren Alm 1999.

Litteratur

- Berggren-Barring, A-M & P. Grahn 1995: Grönstrukturens betydelse för användningen: en jämförande studie av hur människor i barnstugor, skolor, föreningar, vårdinstitutioner m fl organisationer utnyttjar tre städers parkutbud. Rapport 95:3, Inst. f. landskapsplanering, SLU, Alnarp.
- Berglund, U. 1996: Perspektiv på stadens natur: om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden. Trita-ARK 1996:4, KTH, Stockholm.
- Botkyrka kommun 1996. Botkyrkas gröna sidor – en grönstrukturplan. Tekn. kontoret.
- Bucht, E. & B. Persson 1995: Grönstruktur i städer och tätorter: utdrag ur PBL-utredningen 1994. Stad & land nr 127, Movium, Alnarp.
- Bucht, E. 1998: Den gröna tråden i stadens väv. Föredrag vid seminariet Den gröna tråden, Stockholm, 3 mars 1998. Opublicerad.
- Florgård, C. 1999: Stadens grönstruktur – att använda för uthållig utveckling. ur Festskrift till Magne Bruun. 1999.
- Forman R. & M. Godron 1986: Landscape ecology. Wiley, New York.
- Hellqvist, Poa 1998: Grönstruktur – en förutsättning för livskvalitet i stenstaden. Inst. f. landskapsplanering Ultuna.
- Helsingborgs stad 1995: Helsingborgs grönstruktur: underlag till översiktsplanen. Stadsbyggnadskontoret/Tekniska förvaltningen.
- Inst. f. landskapsplanering Alnarp, SLU & Movium 1999: Grönstrukturiforskning och praktik. Seminariedokumentation, Alnarp.
- Järnefelt, I. 1999: Identity Identification. LTH, Lund.
- Lindholm, G. 1999: Communication Concerning Green Structure: a discussion on interpretation of concepts. (opubl.)
- Lundgren Alm, E. 1996: Stadsgrönskan – integrerat eller separerat stadsbyggnadselement. SACTH 1996:2 (R), Inst. f. stadsbyggnad, CTH, Göteborg.
- Lundgren Alm, E. 1999: Grönstrukturen och stadslandskapet – om behovet av en ny grammatik för grönstrukturen. Uppsats från BFR-seminariet "Den uthålliga staden", 21–22 april 1999. Publicerad på internet: [http://www.bfr.se/docs/Forskning/Uppsatser/ElisabetLundgren%20Alm_copy\(1\).htm](http://www.bfr.se/docs/Forskning/Uppsatser/ElisabetLundgren%20Alm_copy(1).htm)
- Lynch, K. 1984: Good city form. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Relph, E. C. 1976: Place and placelessness. Pion, London.
- Rådberg, J. & A. Friberg 1996: Svenska Stadstyper: historik, exempel, klassificering. Trita-ARK 1996:13, KTH, Stockholm.
- Rådberg, J. & R. Johansson 1997: Stadstyp och kvalitet. Trita-ARK 1997:4, KTH, Stockholm.
- SOU 1994:36 Miljö och fysisk planering. Delbetänkande av Plan- och byggutredningen. Civildepartementet, Stockholm.
- Thorén, A. K. H. & S. Nyhuus 1994: Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder, Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim.
- Umeå kommun 1998: Umeå Grönstruktur: förslag juni 1998. Tekniska kontoret, parksektionen.
- Werne, F. 1987: Den osynliga arkitekturen. Vinga Press, Göteborg.
- Werne, F. 1997: Arkitekturens ismer. Arkitektur förlag, Stockholm.
- Värnamo kommun 1991: Värnamo grönplan. Landskapsarkitekterna i Lund AB.